

УДК 342.9+347.1
<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-93-99>
<https://orcid.org/0000-0002-4896-3178>

Легеза Ю. О.,
 професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
 доктор юридичних наук, професор
 Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
 м. Дніпро, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-3047-6478>

Пушкіна О. В.,
 доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного,
 господарського та екологічного права,
 Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
 м. Дніпро, Україна

НУМІЗМАТИЧНА ПРОДУКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті досліджується нумізматична продукція Національного банку України як специфічний об'єкт цивільно-правових відносин. Обґрунтовано, що її правова природа є комплексною, оскільки вона поєднує ознаки майна, колекційної цінності, культурного об'єкта, а в окремих випадках – і законного платіжного засобу. Зазначено, що актуальність теми зумовлена недостатнім рівнем її розроблення у вітчизняній юридичній науці, де переважають історичні, економічні та культурологічні дослідження нумізматики, тоді як цивільно-правові аспекти залишаються малодослідженими. Проаналізовано нормативно-правові акти Національного банку України, якими визначаються поняття та види нумізматичної продукції. Встановлено, що до неї належать пам'ятні та інвестиційні монети України, пам'ятні банкноти, сувенірна продукція, сувенірні монети та інші вироби, що виготовляються Банкотно-монетним двором НБУ. З'ясовано, що окремі види такої продукції мають подвійний правовий режим: формально можуть бути законним платіжним засобом, однак фактично функціонують як об'єкти цивільного обороту, предмети колекціонування чи інвестування. Особливу увагу приділено співвідношенню грошей і нумізматичної продукції як об'єктів цивільних прав. Доведено, що гроші мають універсальний платіжний характер і визначаються родовими ознаками, тоді як нумізматична продукція здебільшого є індивідуально визначеним майном, ринкова вартість якого залежить від тиражу, художнього оформлення, історичного значення та попиту колекціонерів. Підкреслено, що нумізматична продукція НБУ бере участь у цивільному обороті як предмет купівлі-продажу, дарування, спадкування та інших правочинів. Зроблено висновок, що нумізматична продукція Національного банку України є самостійним і специфічним об'єктом цивільно-правових відносин, який поєднує економічну, культурну, історичну та інвестиційну цінність. Її дослідження має важливе значення для вдосконалення цивільно-правового регулювання обігу таких об'єктів в Україні.

Ключові слова: цивільне-правове регулювання, цивільне право, нумізматична продукція, Національний банк України, правові норми, монетарна політика, ринкова інфраструктура, економічний розвиток, воєнний стан, інвестиції.

LEGEZA YU., PUSHKINA O. NUMISMATIC PRODUCTS OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE AS AN OBJECT OF CIVIL LEGAL RELATIONS

Abstract. *The article studies the numismatic products of the National Bank of Ukraine as a specific object of civil-legal relations. It is substantiated that its legal nature is complex, since it combines the features of property, collectible value, cultural object, and in some cases, legal tender. It is noted that the relevance of the topic is due to the insufficient level of its development in domestic legal science, where historical, economic and cultural studies of numismatics prevail, while civil-legal aspects remain poorly studied. The regulatory legal acts of the National Bank of Ukraine, which define the concepts and types of numismatic products, are analyzed. It is established that they include commemorative and investment coins of Ukraine, commemorative banknotes, souvenir products, souvenir coins and other products manufactured by the NBU Banknote and Mint. It was found that some types of such products have a dual legal regime: formally they can be legal tender, but in fact they function as objects of civil circulation, collectibles or investments. Special attention is paid to the relationship between money and numismatic products as objects of civil rights. It is proven that money has a universal payment nature and is determined by generic features, while numismatic products are mostly individually defined property, the market value of which depends on the circulation, artistic design, historical significance and demand of collectors. It is emphasized that numismatic products of the NBU participate in civil circulation as a subject of purchase and sale, donation, inheritance and other transactions. It is concluded that numismatic products of the National Bank of Ukraine are an independent and specific object of civil legal relations, which combines economic, cultural, historical and investment value. Her research is of great importance for improving the civil-legal regulation of the circulation of such objects in Ukraine.*

Keywords: *civil-legal regulation, civil law, numismatic products, National Bank of Ukraine, legal norms, monetary policy, market infrastructure, economic development, martial law, investments.*

Постановка проблеми. Проблематика визначення поняття нумізматичної продукції зумовлена багатозначністю самого терміна та різними підходами до його тлумачення. Складність полягає насамперед у широкому спектрі предметів, які можуть бути віднесені до нумізматичних виробів. До них належать монети, банкноти, медалі, жетони, поштові марки, а також різноманітні сувенірні предмети чи вироби, виготовлені з металу або інших матеріалів. Така різноманітність форм і видів ускладнює формування чіткого визначення того, які саме предмети слід вважати нумізматичною продукцією.

Додаткові труднощі виникають через подвійний характер призначення деяких виробів. Окремі предмети можуть одночасно виконувати функції колекційного об'єкта та мати практичне застосування. Наприклад, пам'ятні монети можуть перебувати в обігу як платіжний засіб, але водночас становлять інтерес для колекціонерів, що створює певні дискусії щодо їх класифікації як нумізматичної продукції.

Ще одним аспектом є проблема об'єктивної оцінки таких виробів. Цінність нумізматичних предметів значною мірою залежить від інтересів і уподобань колекціонерів, які можуть надавати перевагу різним історичним періодам, тематиці або художнім характеристикам продукції.

Крім того, розвиток сучасних технологій та використання нових матеріалів сприяють появі інноваційних форм нумізматичних виробів. Зокрема, мова може йти про електронні чи цифрові об'єкти, а також вироби, створені з використанням технологій блокчейну. Такі тенденції додатково ускладнюють визначення меж поняття нумізматичної продукції.

З огляду на зазначене, виникає необхідність формування чітких критеріїв і нормативних підходів до визначення нумізматичної продукції в різних правових та наукових контекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика нумізматичної продукції привертає значну увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. У

науковій літературі нумізматики розглядається як міждисциплінарна галузь, що поєднує історичні, економічні, культурологічні та правові аспекти дослідження грошових знаків і пов'язаних з ними матеріальних артефактів. Значний внесок у розвиток теоретичних та методологічних засад нумізматики зробили зарубіжні дослідники. Зокрема, Марджорі Х. Ейкін, Джеймс К. Бард та Кевін Акін у своїх працях приділяли увагу методам нумізматичного аналізу, дослідженню монет, паперових грошей, медалей та інших предметів, що становлять інтерес для колекціонерів і дослідників. Їхні роботи спрямовані на вдосконалення методів ідентифікації, класифікації та історичного аналізу нумізматичних об'єктів, що дозволяє глибше досліджувати економічні та культурні процеси різних історичних періодів.

Важливе місце у вивченні нумізматики займають дослідження, присвячені історії грошового обігу, монетним системам та розвитку карбування монет у різні історичні епохи. У межах таких досліджень нумізматичні пам'ятки розглядаються як важливі історичні джерела, які дозволяють відтворювати торговельні зв'язки, економічні процеси та політичні відносини між державами. Монети та інші грошові знаки часто виступають важливими свідченнями розвитку державності, культури та економіки суспільства.

В українській науковій традиції питання нумізматики також активно досліджуються. Значний внесок у вивчення історії та розвитку нумізматики на території України зробили такі дослідники, як В. Орлик [1], С. Кулешок та М. Шатайло [2]. У своїх роботах вони аналізують генезис нумізматичних досліджень в Україні, етапи становлення національної нумізматичної науки та особливості розвитку грошового обігу на різних історичних етапах. Особлива увага приділяється дослідженню монетних знахідок, скарбів, а також матеріалів музейних колекцій та археологічних досліджень. Науковці зазначають, що в сучасних умовах нумізматичні дослідження здійснюються із застосуванням різноманітних джерел, зокрема архівних матеріалів, музейних фондів, археологічних знахідок та каталогів монет. Такі джерела дають змогу не лише встановлювати походження окремих монетних типів, але й аналізувати економічні зв'язки між регіонами, особливості грошового обігу та розвиток торговельних відносин [3].

Водночас, у сучасній юридичній науці питання правового регулювання випуску та обігу нумізматичної продукції, зокрема продукції Національного банку України, досліджені недостатньо. Більшість наукових праць зосереджені переважно на історичних, археологічних або культурологічних аспектах нумізматики, тоді як адміністративно-правові механізми регулювання випуску, реалізації та обігу нумізматичної продукції залишаються малодослідженими.

У зв'язку з цим актуальним є подальше дослідження поняття нумізматичної продукції, її видів та правового регулювання діяльності Національного банку України у сфері виготовлення та реалізації таких виробів.

Метою наукової статті є дослідження сутності поняття нумізматичної продукції Національного банку України, визначення її характерних ознак та класифікації основних видів як об'єкту цивільно-правових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття нумізматичної продукції Національного банку України визначається низкою нормативно-правових актів. Зокрема, відповідно до постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Правил реалізації нумізматичної продукції Національного банку України засобами вебсайту» від 16 листопада 2020 року №146 [4] та Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України і сувенірної продукції від 30 травня 2012 року №213 [5], до нумізматичної продукції належать:

- пам'ятні монети України, виготовлені з дорогоцінних або недорогоцінних металів;
- інвестиційні монети України;
- пам'ятні банкноти;
- сувенірна продукція з дорогоцінних і недорогоцінних металів;

інші вироби, що виготовляються Банкотно-монетним двором Національного банку України.

До сувенірної продукції можуть належати різноманітні вироби з використанням обігових або розмінних монет, банкнот національної валюти, а також предмети, що не виконують функцій платіжного засобу. Серед них – медалі, сувенірні монети, вироби в спеціальній упаковці, нерозрізані аркуші банкнот та інші колекційні предмети.

Водночас варто зазначити, що перелік нумізматичної продукції, визначений різними нормативними актами Національного банку України, певною мірою відрізняється. Найбільш повний перелік міститься саме у Правилах реалізації нумізматичної продукції через офіційний вебсайт НБУ.

Згідно з цими правилами до основних видів нумізматичної продукції належать:

1. Пам'ятні монети України - це монети з дорогоцінних або недорогоцінних металів, виготовлені із застосуванням спеціальних технологій карбування, що забезпечують високий рівень якості. Вони випускаються обмеженими тиражами та присвячуються важливим історичним подіям, ювілейним датам, визначним особистостям або темам суспільного життя. Станом на 15 листопада 2025 року відповідно до плану випуску пам'ятних та інвестиційних монет України Національний банк України передбачив випуск низки нових пам'ятних монет різної тематики, присвячених історичним подіям, видатним особистостям, культурній спадщині та сучасним суспільним процесам. Зокрема, у 2025 році було заплановано випуск монет, присвячених таким темам, як «Опішнянська кераміка», «130 років від дня народження Василя Вишиваного», «150 років від дня народження Олександра Кошиця», «Українська бавовна. БПЛА “Vampire”», а також іншим важливим подіям і явищам суспільного життя [6]. Пам'ятні монети нерідко використовуються як подарункові або представницькі вироби, адже вони мають значну художню цінність і можуть виступати символічними відзнаками під час урочистих подій, ювілеїв чи відкриття важливих об'єктів;

2. Інвестиційні монети України - це монети, виготовлені з дорогоцінних металів високої проби (для золота – 999,9; срібла – 999,9; платини – 999,5), основним призначенням яких є інвестування та накопичення;

3. Пам'ятні банкноти. До цієї категорії належать банкноти національної валюти України, що випускаються спеціальними тиражами з нагоди визначних подій або державних свят. Іноді вони створюються на основі банкнот чинного номінального ряду, але доповнюються новими елементами дизайну;

4. Сувенірна продукція, до якої належать вироби як із дорогоцінних, так і з недорогоцінних металів, які можуть містити монети або банкноти національної валюти або бути виготовлені без них. Такі вироби не виконують функцій платіжного засобу і призначені переважно для колекціонування або сувенірного використання.

5. Сувенірні монети як кремії різновид пам'ятних монет, які можуть повторювати дизайн і розміри обігових монет України або мати інші технічні характеристики та форму. Вони також випускаються обмеженими тиражами [4].

Розглянуті види нумізматичної продукції Національного банку України дають підстави для аналізу її правової природи як об'єкта цивільно-правових відносин. У межах цивільного права об'єктами правовідносин виступають матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають, змінюються або припиняються права та обов'язки суб'єктів. Відповідно до положень Цивільного кодексу України до таких об'єктів належать речі, гроші, цінні папери, інше майно, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності тощо [4].

У цьому контексті нумізматична продукція Національного банку України може розглядатися як різновид майна, що має матеріальну форму та може перебувати у власності фізичних і юридичних осіб. Така продукція виступає предметом цивільного обороту, оскільки

може бути об'єктом різних цивільно-правових угод, зокрема договорів купівлі-продажу, дарування, міни, спадкування або інших правочинів. Відповідно, її правовий статус у системі об'єктів цивільних прав значною мірою визначається її економічним змістом, функціональним призначенням та правовим режимом.

Важливим аспектом дослідження є співвідношення нумізматичної продукції та грошей як об'єктів цивільно-правових відносин. Гроші, відповідно до положень статті 192 Цивільного кодексу України, є законним платіжним засобом на території України та виконують функції міри вартості, засобу обігу, платежу та накопичення. Вони мають універсальний характер та використовуються для виконання грошових зобов'язань між суб'єктами цивільних правовідносин.

Разом із тим окремі види нумізматичної продукції, зокрема пам'ятні та інвестиційні монети України, формально мають статус законного платіжного засобу, що означає, що вони можуть використовуватися у грошовому обігу за номінальною вартістю. Проте на практиці такі монети майже не використовуються для здійснення розрахунків, оскільки їх ринкова вартість зазвичай перевищує номінал, що обумовлено обмеженням тиражем, використанням дорогоцінних металів, високим рівнем художнього оформлення та їх колекційною цінністю.

Таким чином, пам'ятні та інвестиційні монети поєднують у собі ознаки як грошей, так і спеціального виду майна, що має інвестиційну та колекційну цінність. У цивільному обороті вони здебільшого виступають не як засіб платежу, а як предмет купівлі-продажу або об'єкт інвестування. Саме тому їх правовий режим у цивільно-правових відносинах значною мірою наближається до режиму звичайних речей.

Ще більш виразно ця особливість проявляється щодо сувенірної продукції та пам'ятних банкнот, які взагалі не виконують функцій платіжного засобу. Такі об'єкти створюються передусім з колекційною або культурною метою і не призначені для участі у грошовому обігу. У цьому випадку нумізматична продукція виступає індивідуально визначеною річчю, яка може мати унікальні характеристики, зокрема рік випуску, обмежений тираж, художній дизайн або спеціальну упаковку.

Особливістю нумізматичної продукції як об'єкта цивільно-правових відносин є також її ринкова вартість, яка не завжди співпадає з номінальною ціною або первісною вартістю реалізації. На відміну від грошей, які є родовими речами та мають фіксований номінал, нумізматичні вироби можуть мати значно вищу ринкову ціну залежно від їх рідкості, художньої цінності, попиту серед колекціонерів або історичного значення.

Крім економічної функції, нумізматична продукція НБУ виконує також культурну та символічну роль. Вона часто відображає важливі історичні події, видатних діячів, національні традиції та культурні досягнення України. Саме тому така продукція може розглядатися не лише як майновий об'єкт цивільного обороту, але й як елемент культурної спадщини та засіб формування національної ідентичності [5; 7].

Важливою особливістю є також те, що випуск та реалізація нумізматичної продукції здійснюються виключно Національним банком України або уповноваженими ним суб'єктами. Це зумовлює існування спеціального правового режиму виготовлення, обігу та реалізації такої продукції, який визначається нормативно-правовими актами НБУ. Водночас після придбання нумізматичної продукції вона переходить у приватну власність особи та може вільно брати участь у цивільному обороті.

Отже, нумізматична продукція Національного банку України займає особливе місце у системі об'єктів цивільного права. З одного боку, окремі її види мають ознаки грошей і формально можуть виконувати функції платіжного засобу. З іншого боку, більшість таких виробів фактично виступає специфічним видом майна, що має колекційну, інвестиційну або

культурну цінність. Саме поєднання цих характеристик зумовлює особливості її правового режиму та участі у цивільно-правових відносинах.

Таким чином, нумізматична продукція Національного банку України є самостійним і специфічним об'єктом цивільно-правових відносин, який поєднує у собі ознаки грошових знаків та матеріальних речей, що мають історичну, культурну та економічну цінність [8; 9; 10; 11]. Отже, дослідження має важливе значення для подальшого розвитку цивільно-правового регулювання обігу таких об'єктів та формування ефективного нумізматичного ринку в Україні.

Висновки. Отже, нумізматична продукція Національного банку України є важливою складовою культурної, історичної та економічної спадщини держави. Вона поєднує в собі ознаки матеріального об'єкта цивільних прав і водночас виступає інструментом збереження та популяризації національної історії, культури й традицій. Випуск пам'ятних та інвестиційних монет, пам'ятних банкнот і сувенірної продукції сприяє відображенню значущих подій суспільного життя, увічненню видатних особистостей та формуванню позитивного іміджу України як на національному, так і на міжнародному рівні.

З цивільно-правової точки зору нумізматична продукція Національного банку України може розглядатися як специфічний об'єкт цивільних прав, що має матеріальну форму та може бути предметом різноманітних цивільно-правових правочинів. Така продукція може перебувати у власності фізичних та юридичних осіб, бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, спадкування або інших майнових відносин. Водночас окремі її види, зокрема пам'ятні та інвестиційні монети, поєднують у собі ознаки грошових знаків і колекційних предметів, що зумовлює особливості їх правового режиму у цивільному обороті.

Крім того, нумізматична продукція виступає важливим елементом іміджевої та брендингової діяльності Національного банку України, сприяючи формуванню позитивного сприйняття держави та її фінансових інституцій. Вона також може виступати об'єктом колекціонування, інвестування та засобом вираження національно-патріотичної ідентичності громадян.

Таким чином, нумізматична продукція Національного банку України має не лише матеріальну або інвестиційну цінність, але й значний культурний, історичний та суспільний вплив. Її дослідження як об'єкта цивільно-правових відносин має важливе значення для подальшого вдосконалення правового регулювання обігу таких об'єктів, розвитку нумізматичного ринку та забезпечення ефективного функціонування цивільного обороту в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Orlyk M. On the history of money Circulation in the territory of New Serbia and Elisavetgrad province (1750-1780S, XVIII century). Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia I Materialy, Augustow, Warszawa, 2012. P. 247–249.
2. Шатайло М. Середньовічна нумізматика в Україні: історія дослідження. Український нумізматичний щорічник. Вип. 6. Кропивницький. Київ –Переяслав, 2022. С. 285-310
3. Сустретов А. Монети в грошовому обігу на українських землях у дореформенний період (кінець XVIII – середина XIX ст.) : історіографія. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки. 2019. №43. С. 142-152
4. Про затвердження правил реалізації нумізматичної продукції Національного банку України засобами вебсайту: Постанова правління Національного банку України від 16.11.2020 р. № 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0146500-20#Text>
5. Про затвердження Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції: Постанова правління Національного банку України від 30.05.2012 № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1044-12#Text>

6. План випуску пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції на 2025 рік. URL.: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Plan_issue_com_coins_souv_prod_2025.pdf
 7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
 8. Парган Н. Нумізматична продукція Національного банку України, випущена під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації: роль у просуванні українського історичного нарративу. Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки». 2025. № 2. С. 68-72
 9. Д'яконова І. Історичні аспекти розвитку банківської системи України. Економіка промисловості. 2008. №2. С. 10–18
 10. Даниленко О. В. Гроші як об'єкт речових прав. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т.1. С. 68 – 72.
 11. Leheza Y. Methods of public governance: administrative and legal aspect. Law. State. Technology. 2021. № 2. P. 25–30. URL: <https://doi.org/10.32782/lst/2021-2-3>
-

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026